

Diskusní materiály
k budoucnosti české
i evropské společnosti

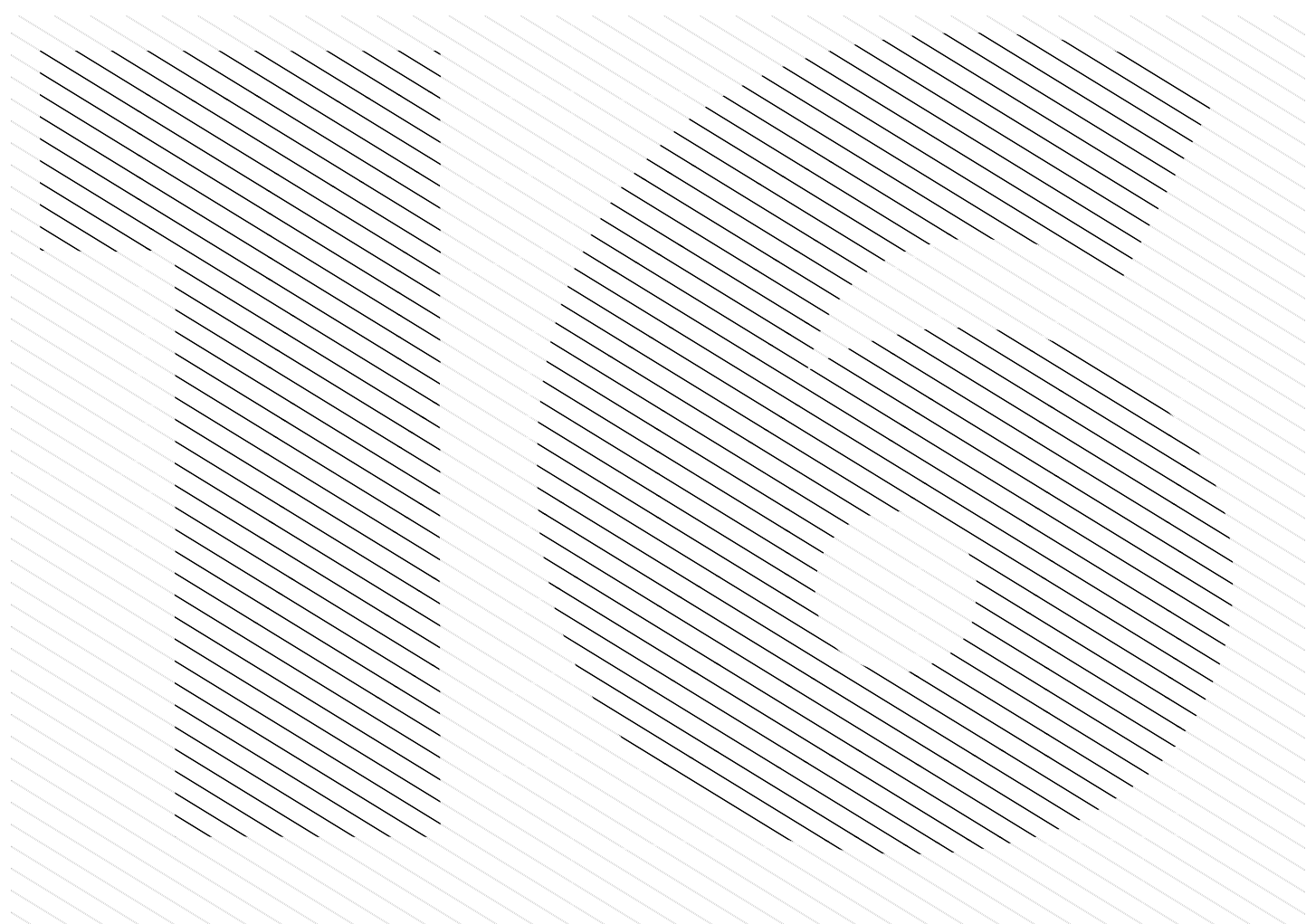

JAK NA NEROVNOST? PIKETTY A JEHO LIMITY

PETR DRULÁK

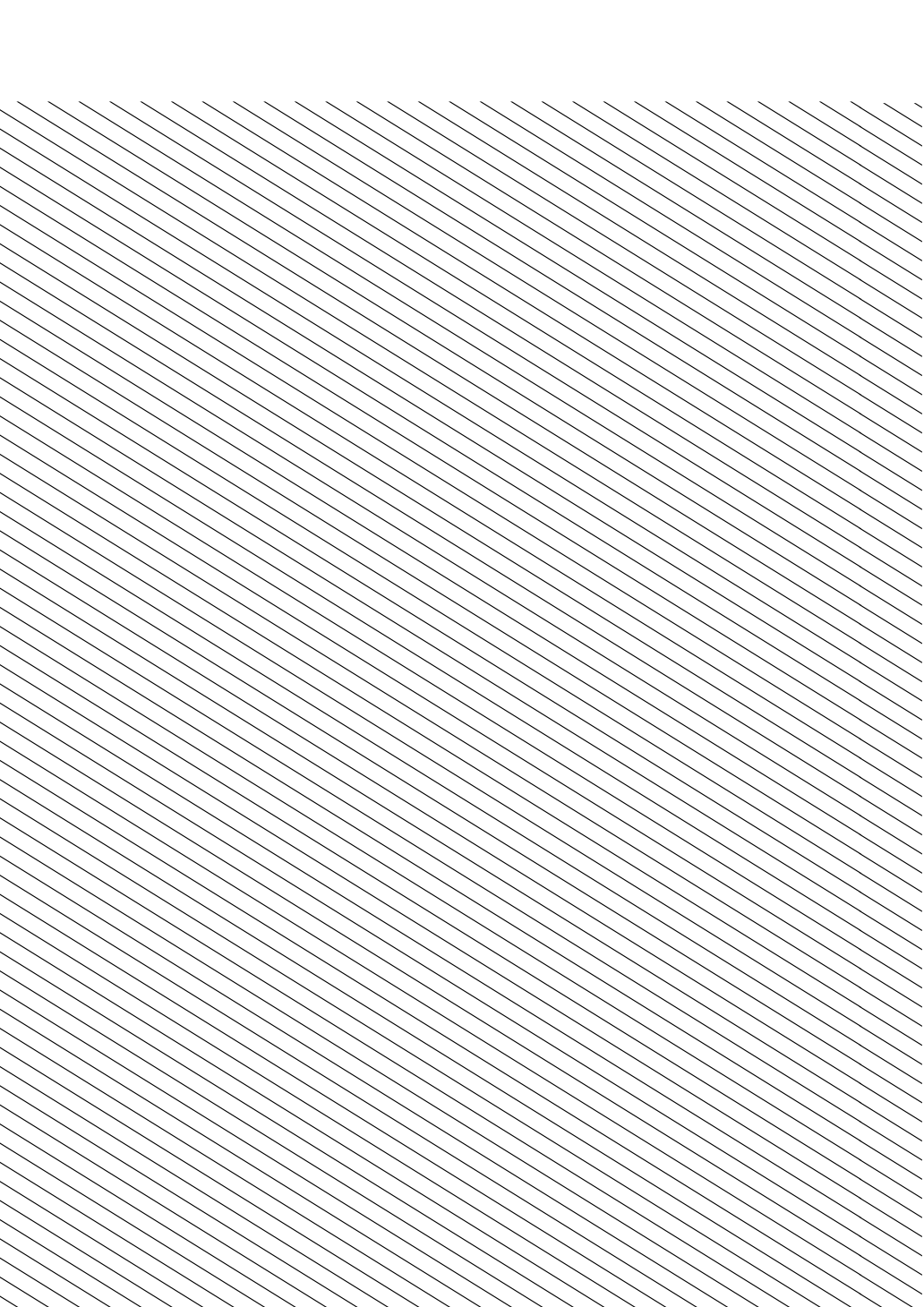
M^da

Diskusní materiály
k budoucnosti české
i evropské společnosti

JAK NA NEROVNOST? PIKETTY A JEHO LIMITY

PETR DRULÁK

Autor: Petr Drulák
Název: Jak na nerovnost? Piketty a jeho limity
Vydavatel: Masarykova demokratická akademie, z. s.
Redakce: Jiří Nedvěd
Korektura: Jiří Nedvěd
Sazba: Tomáš Tichák
Obálka a grafický design: Tereza Melenová
Tisk: Cíl, a. s.

© Masarykova demokratická akademie, z. s. (2020)

ISBN 978-80-87348-86-4 (tištěná verze)
ISBN 978-80-87348-85-7 (elektronická verze)

- Thomas Piketty dokládá na datech rostoucí ekonomickou nerovnost v Evropě a USA od osmdesátých let a navrhuje, jak tento negativní vývoj zvrátit.
- Podstatou jeho návrhů je změna pojetí vlastnických práv: zaměstnanci velkých firem mají mít stejný podíl na rozhodování jako vlastníci, největší příjmy a majetky mají být daněny až 90 %.
- Každý občan má mít nárok na výraznou kapitálovou dotaci, na důstojný univerzální příjem s vazbou na práci a na stejnou veřejnou dotaci na vzdělání.
- Návrhy jsou nastaveny tak, že dochází k přerozdělení poloviny národního důchodu. Jejich konkrétní podoba však musí vzejít z demokratické diskuse na národní i nadnárodní úrovni.
- Návrhy může začít uskutečňovat i jeden stát, ale je žádoucí postupovat ve skupině stejně smýšlejících států.
- Hlavními překážkami jsou soudní systém, daňové ráje a Evropská unie. Poslední jmenovanou je podle Pikettyho třeba obejít, v krajním případě opustit.
- Pikettyho analýzu zatěžuje rozpolcenost mezi radikálností návrhů a liberálně progresivistickými východisky. Podceňuje význam vlastnických práv v liberální společnosti i sílu odporu. Postrádá věrohodnou strategii.
- Ve 20. století došlo k posílení ekonomické rovnosti válkami a revolucemi. V 21. století je třeba jít cestou ideologického boje, jehož nositelem bude nově definovaný národ.

Obrovskou zásluhou současného francouzského ekonoma Thomase Pikettyho je nastolení otázky prohlubující se ekonomické a sociální nerovnosti jako klíčového problému 21. století.¹ Jeho hlavní teze říká a na historických datech dokládá, že kapitalismus vede k růstu nerovností.² Míra kapitálových výnosů dlouhodobě převyšuje míru hospodářského růstu. Proto jdou plody ekonomického růstu především do kapes nejbohatších vlastníků kapitálu. Po většinu 20. století tomu tak nebylo, neboť stát v důsledku válek a revolucí převzal v ekonomice významnou roli. To se obrátilo v sedmdesátých letech, kdy se stát dal na ústup a nerovnosti na vzestup. Piketty samozřejmě není první ani poslední, kdo upozorňuje, že od osmdesátých let minulého století se v USA i v Evropě prohlubují majetkové i příjmové rozdíly a že tento vývoj zpochybňuje legitimitu společenského režimu označovaného jako liberální demokracie.³

Čím si tedy jeho *Kapitál v 21. století* zasloužil pozornost, která mu byla věnována? Nelze ji hledat ani v intelektuální originalitě rozboru nerovností (ta by spíše patřila jeho mentorovi, nedávno zesnulému Anthonymu Atkinsonovi), ani v radikálnosti analýzy, která zaostává například za neomarxisty. Za Pikettyho úspěchem stojí dvě jiné skutečnosti. Za prvé, rekonstruuje zajímavá historická data vypovídající o vývoji nerovností v bohatých zemích od 19. století. Navíc je podává všeobecně srozumitelným způsobem: netrápí čtenáře složitými indexy, ale ukazuje kontrast mezi příjmy a majetky chudší poloviny společnosti vůči 1 či 10 % nejbohatších. Například máloco podá výmluvnější údaj o nerovnosti a jejím růstu než čísla ukazující, že desetina Američanů s nejvyššími příjmy pobírá polovinu veškerých amerických příjmů, zatímco ještě začátkem osmdesátých let získávali jen 35 %, a že o druhou polovinu příjmů se dnes dělí zbylých 90 % Američanů.

Za druhé, metodologicky i politicky se drží širokého liberálního hlavního proudu a současně ho zpochybňuje. Na jedné straně, z hlediska ekonomického myšlení, má blízko ke keynesiánství, neodmítá kapitalismus a politicky patří k francouzské progresivní levici.⁴ Na druhé straně některými svými návrhy, které budou níže diskutovány, z těchto kategorií vybočuje či spíše se je pokouší rozšířit. To, že stojí jednou nohou v hlavním názorovém proudu, mu dává dostatečnou viditelnost a přístup k institucím, zdrojům, nakladatelům a médiím, jeho druhá noha mimo tento proud ho chrání před banalitou či intelektuální korupcí apologetů stávajícího modelu liberálního kapitalismu. Tato pozice se nutně

- 1 Za cenné komentáře k předchozím verzím textu bych rád poděkoval Janu Kellerovi, Matěji Stropnickému, Danielu Šíterovi a Iloně Švihlíkové.
- 2 Srov. Thomas PIKETTY, *Kapitál v 21. století*, Praha 2015 (původní francouzské vydání 2013).
- 3 Je však namístě upozornit, že Pikettyho metoda i závěry vyvolávají kritiku nejen ideologickou, ale také odbornou, která se týká jeho rekonstrukce historických dat a údajného zanedbávání skutečností, jež odporují jeho tezím. Na druhou stranu tento typ výhrad je v ekonomických debatách poměrně běžný a Piketty upozorňuje, že ani přijetí technických výhrad by nevedlo k jiným závěrům. Srov. Jean-Philippe DELSOL – Nicolas LECAUSSIN (eds.), *Anti-Piketty. Vive le capital au XXIe siècle*, Paris 2015.
- 4 Měl pravidelné sloupky v socialistickém deníku *Libération* a příležitostně přispíval i do hlavního mediálního orgánu francouzského levicového liberalismu, deníku *Le Monde*. Během poslední prezidentské kampaně byl poradcem socialistického kandidáta Benoita Hamona.

promítá do vnitřních rozporů Pikettyho analýzy⁵ a dlouhodobě je těžko udržitelná.

To však nebrání tomu, abychom vzali vážně jeho návrhy opatření, která mají vést ke spravedlivější společnosti. Rozpracovává je ve své poslední knize⁶ a jsou podstatně radikálnější než to, co naznačoval ve svém mezinárodním bestselleru. Jistě představují programovou inspiraci, s níž by se současná evropská levice měla vyrovnat, ať už ji přijme či odmítne.

První část představuje ekonomická opatření, jež Piketty navrhuje. Druhá část diskutuje politické a institucionální změny, které sám autor považuje za nezbytné k jejich uskutečnění. Třetí část vysvětluje, proč tyto změny nestačí na to, aby jeho opatření ke snížení nerovností mohla skutečně přejít do praxe. Poslední část ukazuje, s Pikettyem i proti Pikettymu, že jeho opatření nemohou být vnímána jako reálná, pokud nedojde k obnovení autority státu na základě národa.

DEMOKRATICKÉ VLASTNICTVÍ

Hlavním cílem Pikettyho ekonomických opatření je zabránit koncentraci ekonomické moci. Naopak navrhuje pokud možno spravedlivě rozdělovat napříč společností tak, aby každý její člen měl stejný přístup k určitým základním statkům (účast na politickém, ekonomickém a kulturním životě, vzdělání, zdravotnictví atd.). S tím pak souvisí další opatření, která mají zajistit spravedlivé rozdělení ekonomických zdrojů při uskutečňování společenských priorit v oblastech vzdělávání a ekologické udržitelnosti. Ve svých návrzích se snaží být co nejkonkrétnější, a proto je i vyčísluje. Přitom však navrhovaná čísla nepodává jako definitivní, nýbrž jako podnět k demokratické diskusi.

Jak zabránit akumulaci ekonomické moci? Piketty navrhuje dva druhy opatření: demokratizaci kontroly nad podniky a razantní daňové sazby. To prvé směřuje k oslabení moci kapitálu a zmírnění důsledků jeho koncentrace, vychází z německé a severské zkušenosti se zapojením zaměstnanců, kterou však radikalizuje. Nejdůležitější je třeba demokratizovat kontrolu nad velkými akciovými společnostmi, jež jsou hlavními centry ekonomické moci. To lze učinit dvěma kroky: na přijímání klíčových rozhodnutí se z jedné poloviny podílejí vlastníci a z druhé zaměstnanci, přičemž maximální váha jednotlivého vlastníka při rozhodování nepřesahuje 10 % bez ohledu na skutečný kapitálový podíl. Zapojení zaměstnanců do rozhodování má být obecným principem pro všechny podniky. Nicméně u menších firem bude podíl vlastníků na rozhodování výraznější i z důvodů jejich osobního nasazení a podnikatelského rizika.

Druhý pilíř ekonomické spravedlnosti spočívá v přerozdělování ekonomických zdrojů ve výši odpovídající polovině národního důchodu. Příjmy státního rozpočtu se opírají o razantně progresivní zdanění majetku i příjmů.

5 Některých problémů si ve své recenzi všiml Martin Škabraha. Srov. Martin ŠKABRAHA, Nad knihou Thomase Pikettyho *Kapitál v 21. století: Čas jsou peníze*, *Právo*, příloha Salon, 16. 9. 2015, dostupné on-line na <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/nad-knihou-thomase-pikettyho-kapital-v-21-stoleti-cas-jsou-penize-42589>.

6 Srov. Thomas PIKETTY, *Capital et idéologie*, Paris 2019, s. 1118–1165.

Zatímco 10 % by byl daněn průměrný příjem (který se dnes v bohatých zemích pohybuje kolem 40 000 eur ročně), od jeho dvojnásobku nastupuje strmá progresse: nejprve 40 %, od pětinásobku 50 %, od desetinásobku 60 % a pak po desetinásobcích až k desetitisícinásobku, od něhož je příjem daněn 90 %.

Podobná daňová progresse se týká i majetku. Průměrný majetek (který dnes v bohatých zemích v průměru obnáší 200 000 eur) má být ročně daněn 0,1 %, jeho dvojnásobek 1 %, jeho pětinásobek 2 %, jeho desetinásobek 5 % a stonásobek 10 %. Prohibitivní se majetková daň stává od tisícínásobku průměrného majetku daněného 60 %, přičemž desetitisícinásobek je zatížen dokonce 90 %. Jinými slovy, udržitelnost majetků přesahujících stonásobek průměrného majetku je náročná a těch nad tisícínásobek nemožná (roční výnos z celkového majetku může dlouhodobě přesahovat 10 %, nikoliv však 60 %, o 90 % ani nemluvě). Takto nastavenou majetkovou daň Piketty chápe jako určitou obdobu pozemkových reforem s tím rozdílem, že daň působí trvale a napříč všemi ekonomickými sektory.

Piketty počítá i s progresivní dědickou daní, připouští však, že by ji mohla nahradit právě daň z majetku, která bezprostředně ovlivňuje ekonomické jednání (nikoliv až se smrtí vlastníka) a která se například ve Francii setkává u veřejnosti s o něco větším pochopením než nenáviděná daň dědická. Takto nastavené zdanění příjmů a majetků by nejen omezilo možnost astronomických příjmů a samotnou existenci velkých majetků, ale bylo by také hlavním zdrojem příjmů státního rozpočtu. Naopak se Piketty chce obejít bez nepřímých daní, které svojí podstatou dopadají tvrdším způsobem na chudší vrstvy obyvatel. Podle Pikettyho výpočtů by daň z příjmů přinášela státnímu rozpočtu 45 % národního důchodu a daň z majetku 5 %. Tolik ke straně příjmů.

Strana výdajů státního rozpočtu je pochopitelně pestrá a odráží různé priority podle jednotlivých sektorů. Piketty však také navrhuje dvě inovativní položky, které se dotýkají ekonomiky jako celku: univerzální základní příjem a univerzální kapitálovou dotaci. Koncepce základního příjmu sama o sobě inovativní není a vychází ze stávající minimální mzdy. V Pikettyho pojetí by tento příjem obnášel 60 % průměrného příjmu. Lidem bez jakéhokoliv jiného příjmu by byl vyplácen v plné výši, ale s narůstajícími příjmy by se proporcionalně krátil, aniž by však něčí celkový příjem mohl klesnout pod oněch 60 % průměru.

Piketty odhaduje, že v průměru by se vyplácelo 30 % průměrného příjmu (tj. nikoliv plných 60 %) a beneficiem by bylo zhruba 30 % obyvatel; celkové náklady by pak obnášely 5 % národního důchodu. Nejde však o nepodmíněný příjem, který je vyplácen paušálně úplně každému (tento někdejší návrh Milтона Friedmana dnes ožívá na levici). Výplata Pikettyho základního příjmu je naopak podmíněna nedostatečnou výší tržního příjmu a pracovním výkonem, neboť chce zachovat vazbu mezi příjmem a prací.

Na univerzální kapitálovou dotaci by měl nárok každý člen společnosti v okamžiku, kdy ukončuje své vzdělání a po prvních zkušenostech vstupuje do profesního života (navržené věkové kritérium je 25 let). Tento kapitál by mohl podle svého uvážení využít k investování či k podnikání. To, co je dnes privilegiem mladých lidí z bohatších vrstev, by se stalo všeobecným standardem. Piketty tím reaguje na skutečnost, že chudší polovina společnosti v žádné zemi a žádné době nemá téměř žádný přístup ke kapitálu (její podíl na celkovém majetku společnosti se pohybuje mezi 5 a 10 %). Pokud by výška dotace obnášela 60 % průměrného majetku (v bohatých zemích v průměru 120 000 eur), byla by zcela pokryta z výnosů progresivní majetkové daně. Z hlediska zbytku veřejného rozpočtu by šlo o neutrální

ní opatření, které společnost přibližuje kapitálové spravedlnosti, podobně jako to v minulosti jednorázově činily pozemkové reformy.

Demokratizace přístupu ke kapitálu otevírá každému členu společnosti nové možnosti bez ohledu na to, čím se chce v životě zabývat. Totéž platí pro přístup ke vzdělání – Piketty zde ukazuje nerovnost na konkrétních číslech. Pokud je někomu v dnešní Francii dvacet let, znamená to, že v průměru získal veřejnou investici do svého vzdělání v hodnotě 120 000 eur. Nicméně ani tyto investice nejsou rozdělené rovnoměrně. Nejnižší desetiina mladých získala kolem 70 000 eur, zatímco nejvyšší desetina přes 200 000 eur. Navíc ještě platí, že ti, kdo získávají více z veřejných zdrojů na vzdělávání, rovněž pocházejí z bohatších rodin. Ke zmírnění těchto nerovností navrhuje Piketty následující opatření: možnost celoživotně čerpat v mládí nevyužité prostředky na vzdělávání, silnější zohlednění sociálního či regionálního znevýhodnění uchazečů v přístupu ke vzdělání a snížení nepoměru v prostředcích (ať už veřejných či soukromých) věnovaných elitním a běžným školám.

Piketty považuje klimatické změny za zásadní hrozbu, a proto přijímá i myšlenku uhlíkové daně, která by měla napomoci snížení emisí CO₂. Ale nepřistupuje k ní bez výhrad. Připomíná, že podobná daň může být pouze jedním mezi dalšími opatřeními a především nesmí asymetricky dopadat na střední a nižší vrstvy, aniž by výrazněji postihovala ty nejbohatší, jak se často děje. Uhlíková daň má proto smysl, pouze pokud bude progresivní. Měla by se opírat o individuální uhlíkovou stopu každého občana a tu danit progresivně podobně jako individuální příjem; například prvních deset tun danit minimálně a pak s progresivním nárůstem sazeb až ke stovkám tun odpovídajícím uhlíkové stopě těch nejbohatších.

Pikettyho návrhy přibližují společnost fiskální spravedlnosti a jednoduchosti. Daňová soustava se zjednodušuje tím, že je postavena na progresivních přímých daních, z příjmů a z majetku, které přenášejí podstatu daňové zátěže na bohatší vrstvy včetně těch nejbohatších. Navíc navrhované sazby daně z příjmu historicky odpovídají těm anglosaským, než je v osmdesátých letech minulého století neoliberalové zrušili. Plnoprávná účast zaměstnanců na rozhodování spolu s důstojným základním příjmem a univerzální kapitálovou dotací vytváří předpoklady pro plnoprávné zapojení do ekonomického života, které běžná tržní ekonomika nenabízí.

Lze jistě namítnout, že základní příjem může mít perversní účinek v tom, že bude odrazovat nejnižší příjmové vrstvy od práce. V Pikettyho konstrukci se nicméně zmírňuje důrazem na vazbu s prací, a především jeho nevyhnutelný omezený výskyt je společensky daleko méně škodlivý než stávající koncentrace příjmů v nejvyšší příjmové vrstvě.

Pikettyho návrhy však narážejí na řadu hlubších úskalí, přičemž sám autor se dokáže vypořádat jen s některými. Začněme u technických překážek. Nepřímé daně, které chce Piketty odbourat, jsou navzdory své nespravedlnosti oblíbené i proto, že se snadno vybírají a jejich základ nezmenšují daňové optimalizace jako u daní z příjmu. Je známo, že v podmínkách všeobecné mobility osob i kapitálu se velkým majetkům daří mezinárodními přesuny vyhýbat se odpovídajícímu zdanění, daňové úřady často nedisponují informacemi o zahraničních aktivech poplatníka. Drakonický růst daňových sazeb tuto motivaci nutně zvýší.

Piketty však vysvětluje, že potřebné údaje existují, jsou v rukách bank či zahraničních vlád. Jejich dostupnost je jen otázkou lepší mezivládní spolupráce a nastavení větší průhlednosti finančního prostředí. Je proto třeba, aby otevírání trhů bylo doprovázeno dohodami o výměnách daňových dat a vzájemnou transparentností. Neprůhlednost funguje jako obranná

hradba ekonomické moci. Často používaný odkaz na údajnou nedostupnost daňových dat a z toho plynoucí neschopnost efektivně danit často maskuje politickou neochotu buď se do důsledného danění pouštět, nebo riskovat konflikt se zahraničními partnery.

Nejde tedy o problém technický, nýbrž politický a ideologický. A právě této povahy jsou i další překážky. Především to, že nejbohatší členové společnosti budou upřímně přesvědčeni, že takto navržená daňová progresse je hluboce nespravedlivá, neboť je připravuje o aktiva, která jim po právu patří. Toto přesvědčení se navíc neomezuje na bohaté vlastníky, nýbrž je široce společensky sdíleno jako součást hegemonní ideologie zakotvené ve výchově, v zákonech a v institucích současných liberálně kapitalistických společností.

PARTICIPATIVNÍ SOCIALISMUS, NADNÁRODNÍ DEMOKRACIE A ALTERNATIVNÍ EVROPA

Piketty si všímá širšího společenského, politického a institucionálního kontextu, jenž od osmdesátých let umožňuje globální nárůst nerovností. Uvědomuje si, že uskutečňování jeho opatření bude vyžadovat zásadní politickou a institucionální změnu. Nejviditelnější je změna ideologická. Proti neoliberalní „ideologii vlastnictví“, jak ji nazývá, staví Piketty participativní socialismus. Ten vychází z tradice demokratického socialismu 20. století a z úspěchů poválečných sociálních států v západní Evropě a ve Spojených státech.

Participativní socialismus usiluje o to, aby se členové společnosti mohli za stejných podmínek účastnit politického, ekonomického a kulturního života a aby měli stejný přístup ke vzdělání, zdravotnictví a dalším základním statkům. Na rozdíl od liberálního kapitalismu nepovažuje vlastnictví za základní lidské právo, nýbrž za dočasnou kategorii vyplývající ze společenských vztahů. Tomu pak odpovídá rovnoprávné zapojení zaměstnanců do podnikového rozhodování i progresivní majetková daň, která by navíc urychlila ekonomicky žádoucí oběh majetku.

Piketty sice přichází s co nejkonkrétnějšími opatřeními, aby ukázal, jak by mohl vypadat ekonomický program jeho pojetí socialismu, současně však zdůrazňuje, že se má jednat o socialismus participativní, nikoliv direktivní. To mimo jiné znamená, že výsledná podoba daní a dalších kroků může vzejít pouze z důkladné demokratické diskuse v zastupitelských sborech. Autor předpokládá, že taková diskuse se povede jak v národních parlamentech, tak v nadnárodních shromážděních, které budou primárně tvořeny členy národních parlamentů a doplňovány reprezentanty přímo volenými. Zatímco národní parlamenty by jako dosud schvalovaly zákony včetně daňových, týkající se národních záležitostí a firem, nadnárodní sbory by přijímaly zákony vztahující se k nadnárodním korporacím a dalším otázkám, které jsou předmětem společného zájmu a spolupráce, jako například ke klimatickým změnám, vzdělávání či migraci. Důrazem na přímo volené představitele vyjadřuje Piketty nedůvěru vůči stávající depolitizaci a technokracii na národní i evropské úrovni.

Geografický rozsah této nadnárodní demokracie zůstává otevřený. Bude záležet, v jakých státech vznikne dostatečná politická vůle k uskutečňování

programu participativního socialismu. Může jít o evropské sousedy, ale je možné zahrnout i státy z jiných kontinentů, s nimiž Evropa řeší společné problémy. Pikettyho nadnárodní demokracie směřuje ke globální otevřenosti světa bez hranic. Na rozdíl od neoliberální globalizace se však má opírat o demokratickou dohodu přímo volených představitelů na konkrétních podmínkách soužití v duchu participativního socialismu.

Koncept rovněž předpokládá, že by na tomto základě mělo dojít k obnově evropské integrace, jejíž stávající instituce jsou natolik poznamenány neoliberální ideologií vlastnictví, že nelze předpokládat, že by mohly být zapojeny do projektu participativního socialismu. Současně ovšem Piketty nedoporučuje hned opouštět Evropskou unii: dokud neexistuje alternativní evropský nadnárodní projekt, mohlo by rozbití stávající integrace přes všechny její problémy přinést nedožrnné škody.

Proto navrhuje, aby skupina stejně smýšlejících států (minimálně dva velké a několik dalších) založila nový evropský nadnárodní sbor, který by existoval vedle stávajících unijních institucí. Toto Evropské parlamentní shromáždění by pak na federálním základě začalo uskutečňovat program participativního socialismu. Vzájemná ekonomická a společenská otevřenost by byla provázána demokratickým utvářením společné politiky a zákonů, nikoliv pouze technokratickým doprovodem jako u evropské integrace a neoliberální globalizace. Piketty očekává, že jak ostatní členské státy budou poznávat přínosy této nové spolupráce, budou se k ní postupně připojovat, až se EU stane nadbytečnou. Přitom však podtrhává, že leccos lze podniknout i čistě na národní úrovni a že rozhodně není namístě čekat se všemi opatřeními, než bude dosaženo široké mezinárodní shody. Takové úsilí se totiž může protáhnout na celá desetiletí bez významnějších výsledků.⁷ Piketty připomíná, že Spojené státy si dokážou jednostranně vynutit spolupráci daňových rájů při stíhání amerických daňových úniků a že i země velikosti Francie má kapacitu danit své státní příslušníky a aktiva na vlastním území podle svého suverénního rozhodnutí.

Současně si Piketty uvědomuje, že ani nalezení demokratické shody na socialistickém programu uvnitř státu či skupiny států ještě nemusí znamenat, že je vyhráno. Identifikuje dvě síly, s jejichž odporem je nutno počítat – soudy a stávající evropské struktury. Soudy ve vyspělých státech tradičně brání jakémukoliv omezování vlastnických práv bez ohledu na rozhodnutí demokratické většiny. Piketty uvádí příklady z americké, německé i francouzské praxe, kdy nejvyšší soudní instance omezily či zneplatnily demokraticky přijaté daně, ačkoli svými sazbami zaostávaly za Pikettyho návrhy. To, že se vlastnická práva těší tak silné ústavní ochraně, přičítá vlivu ideologie vlastnictví na formulaci ústavních principů a lidských práv od konce 18. století. Jako protíváhu navrhuje ústavní změny zakotvující princip fiskální spravedlnosti, který by mimo jiné zakazoval degresivní zdanění a zavazoval stát ke každoroční publikaci údajů o tom, jak je daňové břemeno rozloženo mezi různými majetkovými a příjmovými vrstvami společnosti. Piketty si je dobře vědom toho, že jeho projekt participativního socialismu je neslučitelný s řadou ustanovení Evropské ústavní smlouvy, s judikaturou Evropského soudního dvora, s institucionalizovanou ideologií Evropské komise i se zájmy těch členských států, které opírají svoji prosperitu o nepřijatelné daňové podbízení se nadnárodním korporacím (jako Lucembursko či Irsko). Výše zmíněný scénář postupné transformace Evropské

⁷ Učebnicovým příkladem toho jsou půlstoletí trvající debaty o Tobinově dani, která by zlomkem procenta postihovala mezinárodní transakce.

unie do federace vyrostlé kolem Evropského parlamentního shromáždění sám Piketty považuje za poměrně optimistický. Připouští, že protivníci participativního socialismu mohou účinně využít stávajících institucí EU k tomu, aby zabránili jeho uskutečňování v kterémkoliv členském státu, na úrovni skupiny států nemluvě. V takovém případě nastane přetlačování, v němž se mohou střídat sankce s proti-sankcemi a vystoupení z EU, jakkoliv nežádoucí, se stane reálnou možností. Dodejme, že v případě Francie, která má v Unii na rozdíl například od Česka pozici systémové velmoci, by její vystoupení znamenalo konec EU jako takové; to dává této možnosti patřičnou sílu.

LIBERÁLNÍ ŠKÁDLENÍ KAPITÁLU

Piketty tedy nenabízí pouze ekonomický program, ale pokouší se domýšlet také politické a institucionální podmínky jeho uskutečňování. Správně identifikuje ideologickou výzvu, ideologii vlastnictví, proti níž staví participativní socialismus. Rovněž správně poukazuje na institucionální překážky v podobě soudnictví a unijních struktur, vůči nimž nabízí alternativu nadnárodní demokracie. Ukazuje tím, že současná EU nemůže být spojencem při uskutečňování jakéhokoliv ambicióznějšího levicového programu a že za tímto účelem je třeba hledat cesty, jak ji neutralizovat a současně pokud možno nerozbít.

Pomíjí však další síly, které se podobným návrhům postaví na odpor, a i ty, jež identifikoval, podceňuje. Třebaže ve své historické analýze přičítá pokles nerovností ve 20. století světovým válkám a revolucím, pro 21. století předpokládá, že ho půjde jen tak dohodnout. Limity Pikettyho analýzy překážek souvisí s jeho vlastními hodnotovými a odbornými východisky, konkrétně s liberálním progresivismem a technokratiem.

Ačkoliv Piketty na rozdíl od většiny ekonomů bere ideologii vážně jako samostatnou sílu, a nikoliv pouze jako výraz materiálních vztahů či jednu z příčin neracionálního jednání, podceňuje její hloubku a rozsah. Ukazuje sice, že jevy jako trh, vlastnictví či nerovnost nejsou přirozeně dané, nýbrž ideologické konstrukce s mocenskými a ekonomickými důsledky, ale ideologie vlastnictví je pouze klíčový kámen ideologické stavby liberalismu, kterou sám Piketty nikdy tak úplně neopouští.

Způsob, jakým pojímá ideologii, má blízko k pojmu kulturní hegemonie, s nímž pracují následovníci italského marxisty Antonia Gramsciho, a to nejen na politické levici, ale i na pravici. Piketty se ovšem očividně snaží gramsciovské terminologii a marxistické tradici vyhnout. O důvodech se lze jen dohadovat. Možná je navzdory radikálnosti svých návrhů stále příliš svázán s hlavním proudem akademického i politického liberalismu, než aby ho označil za hegemonní kulturu dominantní třídy, vůči níž se bude vymezovat. Také je možné, že v sociálním rozvrstvení stávajících vyspělých společností nepovažuje třídní rozpor za perspektivní optiku či návod k jednání.

Nebyl by ani důvod marxistickou tradici vzpomínat, jakkoliv název jeho bestselleru k ní odkazuje, pokud by se Piketty sám adekvátně vyrovnal jak s pojmem ideologie, který považuje za klíčový, tak i s pojmem ideologického boje. Bez toho jsou jeho návrhy pouze ekonometrickým cvičením. To, co nabízí, je totiž až trestuhodně naivní: odhodit ideologii vlastnictví,

ale jinak v zásadě zůstat na půdě liberálního individualismu; demokratickou deliberací doma i napříč hranicemi přijmout konfiskační program vůči nejbohatším a zajistit jeho uskutečnění drobnou ústavní změnou a přinucením daňových rájů ke spolupráci. Ve své široké historické fresce přitom ukazuje, že obrat k rovnosti se ve 20. století neobešel bez orgií válečného a revolučního násilí.

Co Pikettymu uniká? Především nedoceňuje význam vlastnických práv v konstrukci moderních liberálních společností i moderního liberálního jednotlivce s jeho právy. John Locke, o nějž se tyto koncepce opírají, zakotvil svobodu a základní práva člověka právě v jeho nezpochybnitelném vlastnictví jednak sebe sama a jednak všeho, co si přivlastňuje prostřednictvím své práce.⁸ Individuální vlastnictví je zde pojato jako před-společenská a před-politická danost, od níž se společnost a politika odvíjejí, ochrana vlastnictví je hlavním důvodem pro vznik státu.

Jestliže Piketty tuto tezi opouští a vlastnictví definuje jako proměnlivý sociální vztah, nejde o dílčí změnu v rámci liberální ideologie. Jde naopak o zásadní rozchod, který s sebou mimo jiné nese opuštění představy racionálního jedince vybaveného nezadatelnými a univerzálními lidskými právy. Ten od státu očekává, že ochrání jeho práva, ale jinak ho nechá na pokoji. Participativní socialismus naproti tomu předpokládá jedince toužícího se zapojit do veřejného života. Jak toho ale dosáhnout?

Piketty jistě není první, kdo by něco takového promýšlel. V 19. století se tím zabývali socialisté marxistického i nemarxistického ražení, a proto v buržoazii vyvolávali děs a hrůzu. Socialismus znamenal pro tehdejší vládnoucí třídy totéž co dnes terorismus. Pokud by největší vlastníci brali Pikettyho vážně, potom by u nich stejné pocity vyvolal i jeho návrh, že jejich příjmy a majetky budou každoročně zatíženy 90% daní. Jistě by zmobilizovali vše, čím disponují, aby takovému opatření zabránili. Role vládnoucí ideologie totiž není dána pouze jejím obsahem, ale také mechanismy, jimiž ovládá společnost.

Piketty se sice hlásí k participativnímu socialismu, ale činí tak bez jakékoli reflexe socialismu jako politického myšlení i jako historické zkušenosti konfrontace mezi prací a kapitálem. Představuje si, že participativní socialismus bude nastolen liberální cestou. Patrně předpokládá, že demokratickou deliberací se podaří velké vlastníky přesvědčit o nespravedlivosti jejich výsad či je prostě demokraticky přehlasovat. Co ale jiného čekat od liberální levice odkojené Rawlsem a Habermasem?⁹

Vlastníci se však nespíš o své majetky jen tak připravit nenechají. A budou je umět bránit. V Pikettyho Francii (podobně jako v Česku a leckde jinde) je většina hlavních médií pod kontrolou právě těch největších vlastníků. Jak by se to asi promítlo do veřejného mínění a do informačního prostředí, z něhož by čerpali účastníci demokratické debaty o konfiskačních daních? Lze si snadno představit, jakou kampaň by vedla a jaké experty

8 Srov. John LOCKE, *Dvě pojednání o vládě*, Praha 1965.

9 K Rawlsově představě o spravedlivé společnosti viz John RAWLS, *Teorie spravedlnosti*, Praha 1995. Tato práce, která od sedmdesátých let patřila k rozhodujícím zdrojům anglosaského levicového myšlení, se k otázkám rovnosti staví spíše cudně. Koncentraci ekonomické moci v rukách oligarchie toleruje, pokud oligarchové hodí pár drobků těm nejchudším. Sám Piketty má k Rawlsovi ambivalentní vztah (T. PIKETTY, *Capital et idéologie*, s. 1114). Jürgen Habermas se stal ve stejné době intelektuální ikonou evropské levice. Otázku spravedlnosti už vůbec neřeší v kontextu sociálním, ale jako věc nastavení rovných pravidel demokratické diskuse. Jeho nedávná podpora Emmanuela Macrona svědčí pouze o stávajícím úpadku západní levice a jejích ikon.

by mobilizovala média vlastněná nejbohatším Francouzem, Bernardem Arnaultem, nebo ta vlastněná jeho miliardářským zetěm Xavierem Nиеlem; podobné by to bylo v médiích nejbohatšího Čecha Petra Kellnera i těch patřících jeho miliardářskému zeti Danieli Křetínskému, nemluvě o médiích Bakalových či Babišových. Stejně tak by dokázali ochránit své zájmy vlastníci Facebooku či Twitteru.

Zatímco vztahy velkých majetků s klíčovými sdělovacími prostředky jsou ještě relativně transparentní, neboť je alespoň jasno, kdo komu patří, jejich další mocenské páky tak viditelné nejsou; a o to mohou být účinnější. Na jednu stranu vazby na politické strany, nevládní organizace, ale i veřejné a státní instituce nezaručují velkým majetkům, že vždy dosáhnou toho, co chtějí; ti dobrodružnější z vlastníků pak do politiky přímo vstupují. Na druhou stranu se majitelé často spokojí – jako v případě razantního zdanění – s mnohem snadnější možností blokovat to, co nechťejí.¹⁰

Ale největší překážka nakonec nemusí vůbec souviset se zjevnou či skrytou mocí velkých majetků. Pikettyho návrhy mohou narazit na zakořeněné představy o spravedlnosti, které si společnost pod liberálním působením dlouhodobě vytváří. Ne každý bude souhlasit se slogany, jež smetou návrhy na ambicióznější přerozdělení s tím, že nesmíme propadat závisti, trestat úspěch či odměňovat lenochy. Ale i u těch, kdo prohlédnou šarádu údajné meritokracie liberálního kapitalismu,¹¹ budou vyvolávat částečné souznění. Síla kulturní hegemonie spočívá právě v tom, že kategorie a představy sloužící zájmům vládnoucí elity jsou přejímány jako objektivní a nutné i těmi, kdo na ně naopak doplácují (coby marxistické falešné vědomí). Ačkoliv Piketty svými články a knihami tuto hegemonii narušuje, když ukazuje zvrácenost i zvrátitelnost vlády vlastníků, neformuluje ideologickou alternativu a již zcela pomíjí strategii kulturního boje, v němž by se taková alternativa měla prosazovat.

Navíc se nabízí otázka, zda v podmínkách, kdy budou jednotlivci nadále odlévání podle liberálně-individualistické formy, nepovede odchod stávající ekonomické elity pouze k příchodu jiné bezohledné elity, která opět ovládne ekonomiku, i když jinak než soukromým vlastnictvím. Něco podobného ukázala sovětská zkušenost, kterou Piketty považuje za odstrašující příklad. Nicméně jako obranu před podobným vývojem dokáže nabídnout jen několik institucionálních záruk. Instituce však v dobách velkých změn padají jako první.

Možná nelze úplně vyloučit (i když není zřejmé, že by Piketty s něčím takovým počítal), že vlastníci budou připraveni podniknout ekonomickou sebevraždu a prostě se svých majetků bez boje vzdají, podobně jako se v roce 1989 vzdávali mocenských pozic komunisté. Koneckonců i malý zlomek toho, co mají dnes, by jejich rodinám zajistil důstojný život. Část evropských elit navíc již nějakou dobu uskutečňuje sebevraždu morální. Pěstuje sebe-návist opovrhováním evropské historie a kulturního dědictví pro jejich

10 Vedle již zmiňované Tobinovy daně připomeňme, jak například tabákové firmy navzdory důkazům o zdravotních dopadech kouření po desetiletí blokovaly protitabákovou regulaci. V současnosti je dobrým příkladem debata o bankovní dani, která je evergreenem české politiky. Slovensko, kde se Ficově levicové vládě v roce 2012 podařilo mírnou bankovní daň zavést, ji po nástupu bizarní Matovičovy koalice v roce 2020 opět zrušilo.

11 Připomeňme, že samotný pojem „meritokracie“, tedy vlády či šířeji odměňování podle prokázaných schopností, vznikl jako karikatura kritizující liberální kapitalismus. Následně jeho ideologové došli k závěru, že zásluhovost patří k rysům systému a ospravedlňuje nerovnost; před touto úvahou však důrazně varoval Hayek. Srov. Friedrich August HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, Praha 1994.

rasismus, misogynii či přinejmenším kulturní a genderovou necitlivost. Nicméně stoupenci morální sebevraždy se jen částečně kryjí s vlastníky, kteří jim spíše dávají k dispozici svá média z ryze praktických důvodů. Lze naopak spíše očekávat, že vztah k vlastnictví bude silnější než k evropskému dědictví a identitě. Ani dobrovolnou kapitulaci si však nelze představit bez tlaku, který bude vycházet z ideologické alternativy. Musejí mít komu se vzdát. Kdo má tedy být nositelem alternativy?

CO DĚLAT?

Marxistickou alternativu představoval mezinárodní proletariát. Zatímco počátkem 20. století se ukázalo, že proletariát zase až tak mezinárodní není, na jeho konci jsme zjistili, že samotný proletariát se rozplynul, proměnil či rozpadl. Nic na tom nezměnily neúspěšné pokusy tzv. nové levice hledat nový proletariát v nejrůznějších menšinách či migrantech. Vše nakonec směřuje k liberálním jednotlivcům, od nichž se očekává, že budou chtít buď bohatnout, nebo demokraticky deliberovat. Ponechme nyní stranou, že jedno vylučuje druhé,¹² podstatné je to, že ani marxistické, ani liberální schéma nenabízí kolektivního aktéra, který by mohl být nositelem takových změn, jaké Piketty navrhuje.

Přesto se tento aktér z jeho analýzy vynořuje, a to navzdory autorovi. Je jím národ. Liberálové s marxisty ho buď pomíjejí jako historicky překonaný, nebo naopak demonizují jako zdroj nacionalistické nenávisti a násilí. K tomu jen dodejme, že za účelem nenávisti a násilí byly zneužity i ty nejuznesitelnější myšlenky, ať už původu marxistického, liberálního či křesťanského. Národ může být zastaralý v pojetí, které mu bylo dáno v 19. století, ale jde o kategorii mnohem širší i starší, která je počátkem 21. století životaschopnější než většina teoretických konstrukcí liberalismu a marxismu.

Je nutno zdůraznit, že Piketty se jako důsledný materialista vymezuje vůči jakémukoliv národovectví a zejména vůči národně orientovanému populismu, jež chápe pouze jako důsledek špatně pochopené otázky ekonomické nerovnosti. Konceptu národa nerozumí, hranice mezi národy považuje za arbitrární a snadno překonatelné, složitost souvislostí mezi národem a státem mu uniká. Navrhuje například, že společný systém spravedlivého přístupu ke vzdělání založený na daních a dotacích se nemusí uskutečňovat pouze na národní úrovni, tedy ve Francii, ale mohou ho společně vytvořit Francie s Německem a následně ho rozšířit třeba o Mali. Sní o světě bez hranic, kde se patrně vše tak promíchá, že slovo národ ztratí jakýkoliv význam.

Když se však Piketty vrátí do reality 21. století, klade na národ poměrně velké úkoly. Realisticky neztrácí čas s internacionalistickými fantaziemi a očekává, že jeho program začne uskutečňovat konkrétní národní stát, buď samostatně, nebo ve spolupráci s ostatními, a to v konfliktu s jinými národními státy (zejména daňovými ráji). Hranice, které mají v budoucnu zmi-

¹² V podstatě jde o volbu mezi negativní a pozitivní svobodou, zda od státu očekáváme, že nás nechá na pokoji bohatnout, nebo naopak že nás vtáhne do rozhodování. Svoboda liberálů je přitom negativní. Srov. Isaiah BERLIN, *Čtyři eseje o svobodě*, Praha 1999.

zet, tím však nabývají naprosto rozhodujícího významu. Oddělují prostor s progresivními daněmi a dotacemi od daňového vakua. Pokud vakuum nemá daňový prostor finančně vysát, musí být jejich překročení zatíženo příslušnými náklady (Piketty počítá s výstupní daní, exit tax). Zůstáváme-li v 21. století, hranice nejenže nemizí, ale naopak budou o něco méně přístupné než dnes.

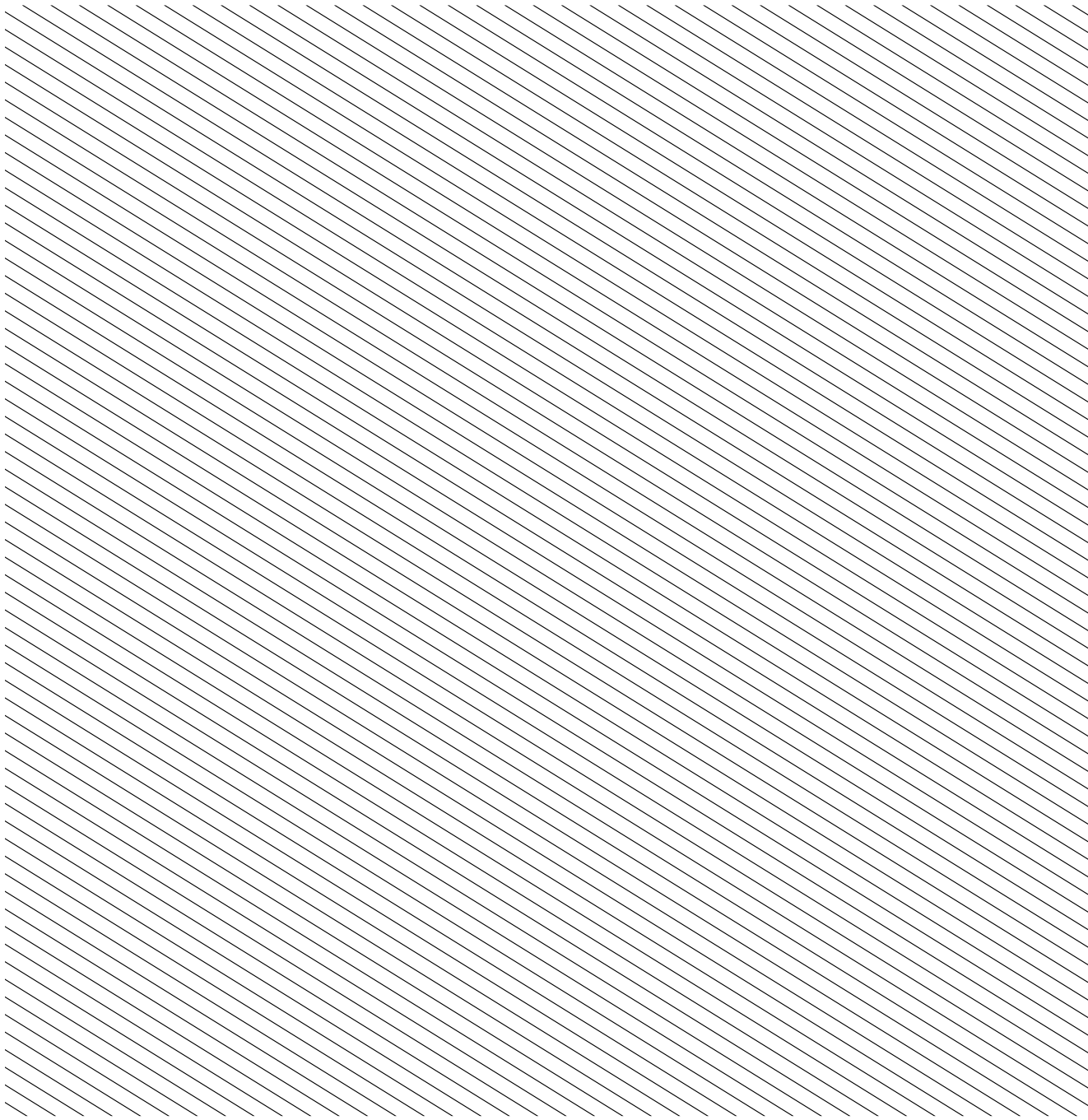
Piketty implicitně nabízí i odpověď na otázku, odkud stát může čerpat legitimitu k uskutečňování jeho radikálního programu. Jeho data ukazují na koncentraci ekonomické moci v rukách 1 % nejbohatších, které bude nejvíce postiženo strmě progresivními daněmi. Vzniká zde mimořádně silný potenciál pro demokratickou legitimitu vycházející ze zbývajících 99 %. Ale demokracii zatím umíme uskutečňovat pouze v národním rámci. Zde bude ono 1 % stát před volbou, zda chce být součástí národa, podílet se na jeho úspěších a porážkách a svými schopnostmi přispívat k tomu prvnímu a odvracet to druhé, nebo zda se raději národa vzdá a pokusí se zachránit svá aktiva v neregulovaném zahraničí.

Nicméně než bude možno otázku takto postavit, bude zapotřebí ideologické práce, která vysvětlí, co znamená národ v 21. století, jakož i souvislosti se státem a snižováním ekonomické nerovnosti. Podobně jako 19. století modernizovalo středověké pojetí národa a díky tomu našlo odpověď na osvícenský univerzalizmus, i dnes se musí dát národu odpovídající obsah, jenž bude odpovědí na liberální globalizaci. Jedná se o takové pojetí národa, které by se na jedné straně drželo tradičního vymezení, jazykem a sdílenou kolektivní pamětí, a na druhé straně by odkazovalo k poutům s dalšími národy.

Není však účelem toho textu novou koncepci národa rozvíjet. Pouze je namísto zdůraznit, že nepůjde o pouhou formulaci myšlenky, nýbrž také o její šíření všemi možnými cestami do společenského povědomí. Pouze takto připravená společnost může začít diskusi o tom, jak uskutečňovat Pikettyho návrhy a pokusit se je třeba přenést rovněž do nadnárodních demokratických sborů.¹³

¹³ Těžko si však představit, že by se takových sborů mohli účastnit i představitelé států nacházejících se mimo evropský demokratický okruh.

V EDICI DISKUSNÍ MATERIÁLY K BUDOUCNOSTI ČESKÉ I EVROPSKÉ SPOLEČNOSTI ZATÍM VYŠLO:

1. HEJDUK Radim – SMEJKALOVÁ Kateřina – ŠPIDLA Vladimír, *Budoucnost práce. Oranžová kniha Masarykovy demokratické akademie* (2017).
2. SMEJKALOVÁ Kateřina, *Digitální nádeníci hledají svá práva. Texty o společnosti v časech systémové změny* (2017).
3. ČEPELOVÁ Heda – JAŠUREK Miroslav, *Sociální demokracie hledá nové místo, příběh i tvář. Nizozemské volby 2017* (2018).
4. KOUBEK Jiří, *Volební chování českých velkoměst v historické perspektivě se zaměřením na výsledky levice* (2019).
5. HARATYK Patrik, *Pokrok k přijetí eura ze strany Bulharska, Rumunska a Chorvatska* (2019).
6. *Práce – Solidarita – Lidskost. Nový sociální stát pro novou dobu. Část I: Práce* (2019).
7. KOUBEK Jiří, *Komunální volby 2018. ČSSD a její výsledky v časovém srovnání* (2019).
8. KLAMT Martin, *Bytová politika Mnichova. Strategie a nástroje finančně dostupného bydlení* (2019).
9. SASS Magdolna, *Čínské přímé zahraniční investice ve středovýchodní Evropě* (2019).
10. LÁNSKÝ Ondřej, *Analýza čerpání sociálních dávek. Kdo zneužívá sociální dávky?* (2020).
11. KÖNGÄS Otto, *Finská sociální demokracie ve volbách 2019. Kontext, program, vedení kampaně* (2019).
12. SMEJKALOVÁ Kateřina, *Společnost umělé inteligence. Dopady a řešení* (2020).
13. *Akční plán francouzských zelených pro Evropu. Výňatek z volebního manifestu strany Evropa ekologie – Zelení pro volby do Evropského parlamentu 2019* (2020).
14. *Malá stopa, velký přínos. Klimatický program finské sociální demokracie* (2020).
15. KOUBEK Jiří, *Přehled výsledků ČSSD v krajských volbách 2000–2016* (2020).

Všechny publikace jsou dostupné
na www.masarykovaakademie.cz/publikace
a v digitální knihovně issuu.com/mdakade-

